

שמעתא עמיקתא

גליון תרי"ד | פרשת קרח | תשפ"ד | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תוכב"א

שמעתא אליבא דהלכתא

האם בעל תסמונת חייב במצוות

א. שוטה במצוות ואיסורים. ב. מי בכלל שוטה. ג. פתאים. ד. דעת קלושה. ה. יש לו דעת כקטן פיקח / סובל מפגור שכלי. ו. גיל ששידך דעת לקטן. ז. דינו למעשה.

א. שוטה במצוות ואיסורים. (ט: וקד:) דחרש שוטה וקטן אין חולקין להם תרומה משום דלאו בני דיעה נינהו. וכן בגיטין (כב:) אמרו דחשי"ו לאו בני דעה נינהו. ואיתא בחולין (יב: - יג:) דחשי"ו לאו בני כוונה נינהו. ושנינו בבב"ק (פז:) חשי"ו שחבלו באחרים פטורין. ותנן בחגיגה (ב:) הכל חייבין בראייה חוץ מחשי"ו. ואמרו בגמ' (ב:) קתני חרש דומיא דשוטה וקטן, מה שוטה וקטן דלאו בני דעה אף חרש דלאו בר דעה הוא. ואמרו שם (ג:) ושוטה וקטן פטורין אף מן השמחה הואיל ופטורין מכל מצות האמורות בתורה.

וכת' הרמב"ם (החגיגה פ"ב ה"ד) דחשי"ו מפני שאינו בני חיוב הרי הן פטורין מכל מצות האמורות בתורה. ועיי' בכס"מ (עדות פ"ט ה"ט) דפטורים כי לאו בני דיעה נינהו. וכן הוא בתומים (ס"ה מה ס"ק ה). ועיי' במהרש"ם (ח"ה ס"ה נ"ד"ה היותל) שלמד מרש"י גיטין (כג:) דחוי"ש אימעוטי מ"איש"י. והקשה מהירושלמי (תרומות פ"א) מבואר דחוי"ש הוי בכלל איש הוא. ועיי' בהת"ס (אה"ע ח"ב רס"ב ד"ה גרסי). ובשו"ת צנפת פענח (קד) נקט שהפטור של שוטה הוא מגוה"כ דלא חשיב איש. והאג"מ (אה"ע ח"א ס"ק קכ) כת' שפטור של שוטה ממצות אינו משום דהוא אנוס דלא חזינן פשתא (גג:) דשוטה וקטן נותן לשוטה דלא אתי לכלל מצות, ואילו היה חייב במצות היה אסור לנו להכשילו באיסור, דעל זה אינו אנוס דכשלא ניתן לו לא יעבור, אלא ודאי דפטור בעצם הוא, ע"כ.

וכת' המהרי"ל (ס"ה קצג) דשוטה אינו כבהמה אלא ישראל גמור הוא וחייבין על הריגתו ובר מצוה הוא ופקחים מזהרים עליו, ולמאן דאמר קטן בעריסה מצטרף לעשרה הכי נמי על כל ביה עשרה מישראל שכניה שריא, אלא דאנן קיי"ל דאין מצטרף עד י"ג. והובא ברמ"א (אה"ע ס"ה א ס"ו). וכן המ"א (ס"ה נה ס"ק ח ס"ק ט) הביאו והוסיף בשמו קטן בעריסה אינו מצטרף כי אין השכינה שורה אלא על גדולים. ועיי' משי"כ בס"ד בדברי המהרי"ל בשמעתא עמיקתא גליון תקט"ו.

איתא במגילה (יט:) משנה הכל שרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. וכן פסק השו"ע באו"ח (ס"ה תרפ"ט ע"ג). ובאה"ע (ס"ה מד ס"ע ג) כת' דשוטה ושוטה אין להם קדושים כלל. ובאו"ח ס"ה נ"ה (ס"ה) שחשי"ו אינם מצטרפים למנין. וכת' הרא"ש (פסחים פ"ב ס"ה כו) שמצה שלשה חשי"ו פסולה היא למצת מצוה. וכן פסק השו"ע באו"ח (ס"ה טס). ועיי' בפמ"ג (ס"ה קלט מ"ז ס"ק ג) שכת' שאין להעלות שוטה לקה"ת דגרע מקטן והוי כבהמה, ע"כ. ונר' דכוונתו דחשיב כבהמה בענין החיובין ולא פליגי על המהרי"ל הנ"ל. ועיי' להלן עוד בענין לצרפס לעשרה.

ב. מי בכלל שוטה

ואיתא בחגיגה (ג: - ד: - ט:) איזהו שוטה, היוצא יחידי בלילה, והלן בבית הקברות והמקדש את כסותו. ותניא אי זהו שוטה זה המאבד כל מה שנותנים לו הוה הדר ביה. ופרש"י איזהו שוטה - האמור בכל מקום, שפטור מן המצות ומן העונש, ואין קנינו קנין, ואין ממכרו ממכר. וכתב הרמב"ם בהל' עדות פרק ט' הל' ט' שהשוטה פסול לעדות מה"ת לפי שאינו בן מצות, ולא שוטה שהוא מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד, אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אע"פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול ובכלל שוטים יחשב, ע"כ. מבואר דס"ל דלאו דוקא באלו דאיתא בגמ' נידון כשוטה, אלא כן הדין בכל מעשה שטות. מאידך דעת רבינו אביגדור כהן הובא במהרי"ל (שו"ש יט) דכל שלא הוזהר שוטה בדברים האמורים בגמ' הרי הוא כפקח. ועיי' בשמעתא עמיקתא גליון תרי"ג שבארנו דמח' הדין הוא רק לקבוע מצבו של מי שנר' ממנו שהוא חכם בדברים, אבל אם רואים שהוא משוגע כגון אם מדבר ואינו יודע מה מדבר, הרי זה כשוטה גמור לכל דבר.

ג. פתאים

והנה הרמב"ם שם אחרי שהביא הדין דשוטה שנטרפה דעתו דפסול לעדות, כתב בהל' י' דפתאים ביותר שאינן מבינים הדברים כדרך שמבינים שאר ע"ה ולא יבינו דברים הסותרים זא"ז ה"ה בכלל השוטים. ודבר זה לפי מה שיראה הדיין שא"י לכיון הדעת בכתב, ע"כ. וכת' הבי"י (חוי"מ ס"ה לה) ש"כ"כ העיטור (אות ק קבלת עדות נח). וכמהרמב"ם פסקו הטשו"ע בהל' עדות (חוי"מ ס"ה לה ס"ע ז). וכת' הפרשה (אות י) שהרמב"ם כת' ד"הן בכלל שוטים" ולא שרן עצמן שוטים, כי שוטה הוא שנטרפה דעתו תמיד בדבר מן הדברים ומתנהג בו שלא כדרך העולם, ואף שבשאר דברים הוא חכם ונקרא שוטה, משא"כ פתאים הללו שאינן שוטה גמור בשום אי מהדברים, אבל בכל עניניהן אינן מבינים גמורים וגם אינן מכירין דברים הסותרין זה את זה. וכ"כ בסמ"ע (ס"ק כא).

ועיי' במהרי"ט (אה"ע ס"ה טז) שכת' דמש"כ הרמב"ם בהל' עדות דפתאים ביותר וכו' הרי אלו בכלל השוטים, נר' דלא אמר כן אלא לענין עדות שצריך להעיד על מה שעבר כבר ויש לחוש שמא דממה לו באותה שעה שהדבר כן ואינו כו', מאחר שלפעמים אין מכירין דברים שסותרים זה לזה, ואיך יעיד עכשיו על מה שראה בתחלה, אבל כשאנו באים לקיים דבר עמו במקום וממכר או גיטין וקידושים ומסברו ליה וסבר ואנו מכירין שחכמים הדברים, לאו שוטה הוא, והרי הוא חכם לכל מה שהוא עושה בדעת שפיה לפנינו, וראיה מההיא דבב"ב (קנה:) שמכר נכסיו ואפלפו דניכול תמרי ונשדי קהתי בי רבא, דמסיק מסברו ליה וסבר זביניה זבינא, וה"ה לענין גיטין וקידושים וחליצה, ע"כ. והביאו הפת"ש (אה"ע ס"ה קכא ס"ק א).

והתורת גיטין (ס"ה קכא ס"ק ג) תמה על ראיית המהרי"ט מהא דבב"ב, דלכא"ו משם מוכח איפכא דהא מסיק דהא דעביד הכי חוצפא יתירה וכו', משמע דאי לא היה למיתלי משום חוצפא היו מחזיקין אותו בשוטה אף דמסברי ליה, ע"כ. וכן השואל ומשיב (מהד"ו תנ"ח ס"ה פז) דחה הוכחת המהרי"ט ופסק דאף אם מסברו ליה וסבר אין מקחו מקח.

אבל בעונג יו"ט (ס"ה קג אות ג) כת' דדברי המהרי"ט נכונים, דהא הוצרך לסיים דעביד משום חוצפא משום דאלי"ה לא היה אפשר לקיים המקח במה שהודו הקרובים דמסברי ליה וסבר, דכיון דהוא פתי אימא דהמקח הזה עשה שלא בהשכל ולא הסבירו לו עניני המקח, ע"כ. ועיי' משי"כ על ראייה זו התבא"ש (ס"ה א) והבית אפרים (ס"ה פט ד"ה והנה א"ז הביא, וד"ה וראיתי בשו"ת מהרי"ט). והזכרון יוסף (אה"ע ס"ה יאות ג) כת' דנר' דלא כת' המהרי"ט הנ"ל כן רק לענין פתאים ומבוהלים שהזכיר הרמב"ם שם הלכה י', אבל על מש"כ בהלכה ט' בענין השוטים לא עלה ע"ד המהרי"ט. וכן נקט האבני"ז (אה"ע ס"ה קצא אות ב). וכן מבואר ברדב"ז (עדות שם) שדברי הרמב"ם בהלכה י' נאמרו דוקא בענין עדות.

ובקובץ תשובות (ח"ב ס"ה קלה) הביא פלוגתת המהרי"ט והשו"מ ושי"ל שכונת המהרי"ט רק בהא דהלכה י' הנ"ל. ועיי' עוד מש"כ בזה בשמעתא עמיקתא גליון תרי"ג.

ד. יש לו דעת קלושה

אלא דיעוי' ביבמות (קג:) דאיתא ר' יצחק אומר משום ר"א תרומת חרש לא תצא לחולין מפני שהוא ספק כו', בעי רב אשי מאי טעמא דר"א מפיטש פשיטא ליה דחרש דעתא קלישתא הוא ומיהו מספקא ליה אי דעתא צילותא אי לאו דעתא צילותא ולעולם חדא דעתא הוא, או דילמא פשיטא ליה דדעתא קלישתא ולאו דעתא צילתא הוא וכו'. ופרש"י קלישתא. דקה, כלומר מועטת שאין מיוחד להבין כשלא בנייא ומיהו מספקא ליה אי דעתא קלישתא אותה קצת דעת שיש לו אם צלולה היא ובמה שהוא נותן דעתו ועושה דבר ודאי כוונתו כוונה, ע"כ.

וכת' הבי"י (אה"ע ס"ה קכא) שמשמע מהכא שמי שדעתו צלולה ומבין ומשיג הדברים על בורין אע"פ שדלה וחלושה קידושים קידושים גמורים, וכן גירושיו ואם דעתו משובשת שאינו משיג שום דבר על בורין אין קידושו ולא גירושיו כלום. וכ"כ הרי"ו (נכ"כ ח"ה) בשם הרמ"ה. ועיי' בשו"ע (אה"ע ס"ה מד ס"ע ג) שפסק דשוטה ושוטית אין להם קידושים לא מדברי תורה ולא מד"ס. וכת' הרמ"א עיי' הרמ"ה הנ"ל דדוקא שוטה גמור אבל אם דעתו צלולה אע"פ שהיא דלה וקלושה, וכן תעיס שוטה ועתיים צלול ולא ידעו העת שהוא עומד, וששין לקדושים, ע"כ. ועיי' בח"מ (ס"ק א) ובב"ש (ס"ק ד) שכת' שיש טעות ברמ"א או צ"ל אם דעתו צלולה אע"פ שהיא דלה וקלושה מקודשת ודאי דהכי מבואר בר"י.

ובניא העונג יו"ט (ס"ה קג אות ג) דהרמ"א מיייר במבין כל הדברים שמבינים שאר ע"ה אלא שדעתו קלושה ודלה, אבל מי שאינו מבין הדברים שמבינים שאר ע"ה אינו בגדר דעתו קלושה אלא בגדר פתי והרי הוא כשוטה, ע"כ.

פניני הלכה

בשנה מעוברת מתי מתענים

תענית היארציית

א. כתב הכל בו (ס"ה קי"ד) משמיה דהר"מ שמצוה להתענות ביום שמת אביו או ביום שמתה אמו. וכן הוא בתש"ץ קטן (ס"ה קכ"א).

ומצינו בשבועות (ב:) איזהו איסור האמור בתורה, האומר הרי עלי שלא אוכל בשר ושלא אשתה יין כיום שמת בו אביו וכו'. וכתב האגודה (שבועות אות ט) כי דרך לידור אותו היום שמת בו אביו, ולא יום שנקבר בו, ויש בני"א המתענים יום קבורה ולא יום מיתה, והבל הוא. והביאו המהרי"ל (שו"ת סי' ז). וכ"כ במהרי"ל וי"ל (ס"ה קכ"א). וכיצ"ב כתב בתרומות הדשן (ס"ה רצ"ג) דמדברי הגמ' בשבועות משמע דיום המיתה עיקר, ע"ש. וכ"כ בשו"ע (ס"ה תקס"ח ס"ח) דאין צריך להתענות אלא ביום מיתה אביו ולא ביום קבורה.

ובד"מ יו"ד ס"ס ת"ב הביא דברי המהרי"ל וי"ל ותה"ד וסיים דהמנהג דאותן שהיו אצל המיתה ואצל הקבורה, או שלא היו בשתייהן, מתענין יום המיתה, אבל אותן שהיו אצל הקבורה ולא אצל המיתה מתענין יום הקבורה. וכ"כ בהגהותיו שם (ס"ב).

אמנם הלבוש (ס"ה ת"ג ס"ה) כתב דטעמא דמתענים מפני הסכנה דריעא מזליה ביום זה שמת בו אביו או אמו, ולפי"ז הטעם יש להתענות ביום המיתה, בין שהיה אצל המיתה ובין שלא היה. והביאו הש"ד (שם ס"ק יז), וכתב שכן משמע מדברי שאר האחרונים.

אמנם המשאת בנימין (ס"ה פ"ד) כתב דנראה דמה שהסכימו האחרונים דיום המיתה הוא עיקר, היינו דוקא משנה ראשונה והילך, אבל בשנה האשונה לעולם עושין היארציית ביום הקבורה, דאלי"כ לפעמים אכתי לא ישלים אבלות י"ב חודש.

והט"ו (ס"ק ט) כתב להשיג על תשובה זו דאינו מאמין שיצאו דברים אלו מפי אותו צדיק, דודאי לא מונה אדם שום י"ב חודש רק מיום המיתה. אך בנקודות הכסף (שם) כתב דאדרבה דברי הט"ו תמוהים, דהאבילות מנת מיום הקבורה כמבואר בס"ה שעה. אולם על עצם דברי המשאת בנימין כתב הש"ד (שם) להשיג דמעולם לא שמענו לחלק שנות היארציית ולומר דבשנה ראשונה יש לעשות מיום הקבורה ואח"כ מיום המיתה. מיהו אם ארע יום המיתה מרוחק מיום הקבורה שלשה או ארבעה ימים או יותר, יש להתענות בשנה הראשונה ביום הקבורה, כדי שישעה היארציית בתשלום האבילות. ע"ש.

ועיי' בהל' ס"ה קל"ב (מאמר קדישין) דסתם וכתב דיארציית מונין מיום המיתה, ואין חילוק בין שהיה אצל המיתה או שהיה רק אצל הקבורה וכמ"ש הלבוש שם, ואפי' בשנה ראשונה. ובמשנ"ב בס"ה תקס"ח (ס"ה ס"ק מ"ז) סתם בתחילה דיש להתענות ביום המיתה אפי' בשנה ראשונה אע"פ שהאבילות מיום הקבורה, ואפי' היה יום הקבורה שנים ושלושה ימים אחר יום המיתה. והדר הביא ד"י"א דהיכא דיום הקבורה נמשך כמה ימים אחר המיתה קבעין היארציית בשנה הראשונה ביום הקבורה.

אולם הגר"ח פלא"ג (חיים ביד ס"ה קי"ח) כת' דמנהגם דבשנה הראשונה קובעים ביום הקבורה, וטעם המנהג לפי משפט שרעים בגהינם י"ב חודש והמשפט אינו אלא מיום הקבורה, וכן שמע מפי זקנו בעל החק"ל שהורה כן כמה פעמים. ויעוי' בשאלות מהגר"ח מוואליצין (מעשה רב - אות ק"ה) דכתב נידון היארציית אם המיתה וקבורה אינו ביום א', אזי היארציית בשנה א' ביום הקבורה ובכל שנה ביום המיתה.

איברא דרבר פעלים (יו"ד ח"א ס"ה י"א) העלה דלענין תשלום השנה על י"ב חודש ראוי לעשות התענית והלימוד והקדישים בגהינם י"ב חודש ולקבץ המיתה אפי' בשנה ראשונה, כי בענין י"ב חודש אין מנין הקצוב במספר הימים כאשר נאמר בענין השלשים, ע"כ ודאי צריך לעשות חשבון התחלת י"ב חודש מיום הפטירה שהוא עיקר גמ' בשנה הראשונה, ומצד התענית איכא טעמא רבה לעשותו ביום המיתה, לפי טעם אחד שאמרו משום דרע מזליה. עת"ד.

ב. ואכת' יל"ע ככה"ז דנפטר המת בשנה מעוברת קודם חודש אדר, דנמצא תשלום הי"ב חודש קודם תאריך הפטירה שהוא בתום י"ג חודש, כגון שנפטר בחודש טבת בשנה מעוברת, דתום הי"ב חודש יהיה בחודש כסליו, אימתי יש לו להתענות, האם בתום הי"ב חודש, או בתאריך הפטירה דהוא בחודש טבת.

